

Quelques remarques sur les montées et les déclinis de notre répertoire ancien.

L'auteur étudie les lignes principales dans le développement du répertoire du Théâtre national de Ljubljana jusqu' à l'apparition du plus grand auteur dramatique slovène Ivan Cankar. Il constate que ce développement fut très irrégulier — que les montées subites furent suivies par de longs et décourageants déclinis. Vers la fin du 18ème siècle les efforts théâtraux en Slovénie furent tels qu'ils atteignirent le niveau européen avec l'adaptation que fit Linhart du Figaro de Beaumarchais. L'initiative fut donnée par la Révolution française, mais ce ne fut que la Révolution de mars qui rendit possible la réalisation sur la scène. Mais tout au cours du 19ème siècle, les pièces de théâtre de bonne qualité ne furent que des exceptions dans les programmes des théâtres slovènes: Schiller, Gogolj, Ibsen. La pièce la plus populaire fut pendant longtemps la pièce émouvante de Raupach intitulée »Le meunier et sa fille«. Les raisons en étaient multiples: la dépendance étatique, les complications politiques, le goût pas encore formé du public, les accidents (l'incendie du théâtre), le manque d'acteurs doués. Ce qui marque une rupture avec cet état de choses et un montée sont les événements qui eurent lieu vers la fin du 19ème siècle. Ce sont les années des relations étroites avec l'Europe, les premières rencontres avec Shakespeare et surtout l'entrée de Cankar dans l'arène théâtrale slovène.

Tri pisma Juša Kozaka pred uprizoritvijo njegove »Balade o ulici«

(Namesto vsakdanjega nekrologa)

Stari rek o igri usode, ki da spremlja domala sleherno knjigo, je dobil svojevrstno potrditev tudi ob noveli Juša Kozaka »Balada o ulici«. Pisatelj, ki je vse svoje delo namenil pripovedništvu in esejističnim razmišljanjem, hkrati pa je dolga leta kot upravnik SNG usmerjal pota našega gledališkega razvoja, se je ob tem svojem besedilu prav nepričakovano srečal z odrom. Bil je presenečen nad tako pobudo, okleval je in se bal, hkrati pa ni tajil, da ga ta korak vsaj do neke mere tudi vabi.

Pobudo je dal režiser Mirko Mahnič ravno v času, ko smo z vso zavzetostjo, pa brez pravega uspeha iskali sodobno domačo dramo. Prinesel je takratnemu vodstvu Mestnega gledališča v Ljubljani svoj izvod »Balade« z že podčrtanimi dialogi in z opombami na robu. Prebrali smo novelo, ki so ji bili že določeni obrisi v svobodni dramaturgiji grajenega odrskega dela in z naše strani je bila stvar prav tako preprosta kakor z režiserjeve: Sodobno dramo imamo, pa do te ure nismo vedeli zanjo; postavili jo bomo na oder, če nam bo le uspelo premagati poslednjo, a največjo zapreko: ni bilo težko uganiti, kako bo Juš Kozak, kritični ocenjevalec svojega lastnega dela in hkrati precej neizprosen nasprotnik »dramatizacij«, okleval, preden bo dal — če bo sploh dal — privoljenje.

Napisali smo pismo in prišel je odgovor, pripravljen 26. marca 1958:

Spoštovani tovariš dramaturg,

Vaše pismo me je zelo presenetilo, ker bi si bil vse drugo prej mislil kakor to, da Vas mika zagledati »Balado« na odru. Verjemite mi, Vaš predlog je zelo laskav zame, vendar Vam ne morem zatajiti svojega skepticizma. Ne morem si prav predstavljati, kako bi mogla ta stvar na oder in še to, da bi uspešno zaživela na njem.

Naj Vam vsaj nekoliko razložim svoje pomisleke. »Balado« sem pisal v kiticah, da bi ustvaril do neke mere fiziognomijo »ulice«, njenih prebivalcev in deloma

*Juš Kozak
v svoji delovni sobi*

problemov (samo nakazanih!) sodobnega življenja. Stari Mohor, ki živi v tej ulici, bi nekako povezoval to življenje, obenem pa v premišljevanjih izražal svoje misli o tem življenju. Z nekaterimi prebivalci prihaja v neposredne, z drugimi v posredne stike, marsikaj, kar se dogaja v ulici, niti ne pozna. Zamišljeno je bilo tako, da bi vsako teh življenj v posameznih hišah ali stanovanjih predstavljalo samo zase balado, ki bi se z Mohorjevo smrtjo prelila v »Balado«. Kakor so ljudje sestavni deli teh balad, tako so tudi drevesa, živalice, ptiči, cvetice. Vse živi skupno življenje.

Zdi se mi, da je prav ta enotnost neke vrste mikavnost te balade. (Npr. Mrtvi vrabček s prekljuvanimi prsmi je umor v ptičjem svetu in temu umoru odgovarja človeški umor oziroma poizkušeni uboj v eni zadnjih kitic). Take stvari pa po moje ne morejo najti izraza na odru. Skozi vso Balado se oglašajo lirične melodije, zdaj v občutjih, zdaj v naravi, metuljih, ptičkih, oblakih in človeških srcih. Kako bi se dalo to na odru izraziti, si res ne morem predstavljati. Brez te lirike pa bi Balada ne bila balada. Bojim se, da bi ostalo le ogrodje, ki bi ne bilo vsebinsko zanimivo in plastično.

Še drug pomislek. »Baladi« bi se ne smela vsiliti druga vsebina kot je ona v knjigi. Na odru bi se malo verjetno mogel Mohor čutiti ves čas v osrčju. Posamezni prizori (kitice) pa bi bile brez tega osrčja le raztrgane slike, najbrž dolgočasne avditoriju.

knjigi, kjer so le momenti v celotnosti in vii na istem nivoju
zi njejnja. Kakor koli že, zadeva je zelo, zelo delikata.

Vse to sem vam naredel - menda preveč bežno - ker sem vas
hotel opozoriti na težave. Poskušal sem utemeljiti svoj skeptičizem.

I temi opazkami pa ne bi hotel reči: ne, ne gre.

Poteben bi bil nekakor pogovor - nečim tako z vami kakor
s. prof. Mahečičem. Z njim sem bil že dlučen za pouek
prav zaradi "Balade", pa je prišel vmer, bolezen in vsek da se obnavlja
na kliniki, in zato se nisva tega sestanka realizirala.

Popol pa uvidim, da bi se morali vi trije sestati, in se pogovoriti
o tej stvari, ki je za sedaj zelo skeptično presojam. Menda bi čisti
vidva ta skeptičizem pregnala.

Sprijmite to pisno kol izraz prijateljske iskrenosti, s katero

Vas tudi pozdravljam.

Janež

Takó, nanizal sem Vam nekaj pomislekov, iz katerih izvira moj skepticizem. In še nekaj. Zelo bi bilo treba paziti, da se nekaterim sentencam ne prisodi večji poudarek kot ga imajo v knjigi, kjer so le momenti v celotnosti in vsi na istem nivoju življenja. Kakorkoli že, zadeva je zelo, zelo delikatna. Vse to sem Vam navedel — morda preveč bežno — ker sem Vas hotel opozoriti na težave. Poskušal sem utemeljiti svoj skepticizem.

S temi opazkami pa ne bi hotel reči: ne, ne gre.

Potreben bi bil vsekakor pogovor — mislim tako z Vami kakor s tov. prof. Mahničem. Z njim sem bil že domenjen za pomenek prav zaradi »Balade«, pa je prišla vmes bolezen in vsak dan obsevanje na kliniki, in zato še nisva tega sestanka realizirala.

To pot pa mislim, da bi se morali vsi trije sestati in se pogovoriti o tej stvari, ki jo za sedaj zelo skeptično presojam. Morda mi bosta vidva ta skepticizem pregnala.

Sprejmite to pismo kot izraz prijateljske iskrenosti, s katero

Vas tudi pozdravljam

Juš Kozak

Vse značilnosti Juša Kozaka so v tem prvem pismu, v odgovoru na nepričakovano in za našega pripovednika presenetljivo pobudo. Dve sta najbolj vidni, prav ti dve pa si tudi najbolj nasprotujeta: dvom v odrsko porabnost novele, na drugi strani pa zaverovanost v gledališče in ob tej nenavadni ponudbi (»Vaš predlog je zelo laskav zame«) neprikrita želja po uprizoritvi ali vsaj radovednost, kakšna bi bila odrska podoba novele. Vsi ti pomisleki, ves ta pisatelj »skeptičizem«, o katerem že v prvem pismu trikrat govori, strah in želja — vse to se je prepletalo tudi v pomenkih, ki so bili malo za tem. Sedeli smo v njegovi prostorni delovni sobi v prav tisti »ulici«, kjer se dogaja »Balada« in prepričevali drug drugega. Do zadnjega je ostajal Juš Kozak skeptik, vendar so na koncu obveljale besede iz pisma: »S temi opazkami pa ne bi hotel reči: ne, ne gre.«

Ko so šle prve priprave h koncu, so se spet križala pisma. Pisatelj je bil vesel zavzetosti, s kakršno se je gledališče lotilo dela, zaskrbljeno pa se je ustavljal še ob — na videz — prav drobnih vprašanjih:

Spoštovani tovariš dramaturg,

Vaše pismo sem prejel šele včeraj, ko sem se po desetdnevni odsotnosti vrnil z Bleda. Sin mi je sicer sporočil, da me čaka Vaše pismo in Vam je po mojem naročilu telefoniral oziroma poskušal telefonsko obvestiti, da se vrnem 1. VII. a pravi, da Vas nikakor ni mogel doseči.

Seveda me veseli, kar mi pišete. Tolikšne zavzetosti za stvar res nisem pričakoval. Upajmo, da se bo Vaše pričakovanje uresničilo.

Kar se tiče Vašega mnenja glede konca, se docela strinjam z Vami. Tudi jaz bi si želel tak konec, ki je za naš čas zelo karakterističen. Mislim, da bi bilo dobro, če bi tov. Mahnič osvojil to mnenje oziroma predlog.

Domislil sem se še nečesa, a ne vem, če se prav spominjam. V dialogu med Tanjo in Bertom je izpadel oni stavek: Danes smo vsi na tehtnici. S tem stavkom se tudi scena zaključí. Kolikor se spominjam, ga je tov. Mahnič izpustil, a meni bi bilo ljubo, če bi ga obdržal.

O vsem drugem se bomo pač pomenili kakor predlagate.

Z zahvalo za Vašo naklonjenost Vas iskreno pozdravljam

Juš Kozak

Tretje pismo, ki ga je pisal Juš Kozak v zvezi z uprizoritvijo svoje »Balade«, je bilo odprto: bilo je pismo samo po zunanji podobi, ni pa bilo namenjeno več toliko naslovniku, kakor slehernemu gledališkemu obiskovalcu, bilo je le v drugačno podobo vlit članek za Gledališki list. Tam je bilo to tretje pismo ob premieri tudi že res natisnjeno, vendar ga je vredno in potrebno v zvezi z našo objavo ponoviti, posebej še danes, po pisateljevi smrti:

Dragi tovariš dramaturg, želeli ste, da bi za gledališki list ob priliki odrske uprizoritve »Balade o ulici« napisal nekaj vrstic. Nehote ste me spravili v nemajhno zadrego. Kaj naj bi povedal?

Ko sem pisal »Balado o ulici«, mi niti v sanjah ni prišlo na misel, da jo bom kdaj zagledal na odru. Občutil sem neke vrste notranjo ubranost, ko so se mi iz teme prikazovali posamezni prizori in osebe iz dni našega življenja. Vsak prizor zase naj bi zaživel kot samostojna balada, in vse balade naj bi se prelike v mozaik, v »Balado o ulici«, v balado hiranja in ugašanja žurnalista Mohorja, ki po svoje doživlja čas in okolico. Tako se je rodila drobna knjižica, v kateri se skozi vse posamezne balade oglašča smrtni motiv, začevši od vrabčkove smrti do Mohorjeve zadnje ure. V naročju smrti pa klije mlado, brezobzirno življenje. Ne morem reči, da bi mi bil ta ali oni prizor bolj ali manj pri srcu, vsako življenje in vse osebe so mi bile enako drage in vredne pozornosti, v vseh sem zagledal utripe sodobnega življenja. Ne morem in nočem presojati v koliko se mi je posrečilo, da bi vsaka posamezna balada zaživila samostojno, plastično življenje in bi po duhovni vsebini dopolnila celotni mozaik. Po kritikah sodeč se mi je po njih posrečilo, po drugih le deloma, po tretjih, napisanih, se je hotenje docela izjalovilo. Se ostreje so to sodbo zastopale nenapisane kritike, ki so se širile med pisočimi. Že davno so za mano tisti lepi dnevi — življenjska lepota se meni odkriva le v delu — ko so se prvi prividi začeli oblikovati in dražiti pero. In lepi dnevi so ugasnili z Mohorjevo smrtjo.

Sedaj prihaja »Balada« v novo konkretno obliko. Zaživila bo na odru, ki je bil in bo najsugestivnejši posrednik pisane besede. Kakor se spominjate, sem Vam izrazil, ko ste mi sporočili željo, da bi radi uprizorili »Balado« na odru, zelo tehtne pomisleke, ki niso še docela splahneli. Novi oblikovalci se pridružujejo. Poglavitni je režiser, ki je sicer verno ohranil moje besedilo, a bo nedvomno »Baladi« vdihnil svoje pojmovanje in izraz. Potem igralci, ki bodo izpreminjali besedo v žive like. Pridružil se bo še inscenator in ustvaril odrsko podobo ulice, v kateri mora po mojem mnenju prevzeti odgovorno sodelovanje tudi luč. Tako bodo premnogi soustvarjalci oživili, kar je bilo nekoč, v tistih lepih dneh, le privid.

Vkljub vsemu zaupanju v delo Vaših ustvarjalcev, me spremlja — mislim, da tudi Vas — velika radovednost, kako bo »Balada« preizkušnjo prestala.

Pozdravlja Vas Juš Kozak

In še pripis s persom:

Dragi tovariš Moravec, končno sem Vam le napisal nekaj vrstic. Ne vem, kako boste zadovoljni z njimi? Morda le.

Iskreno Vas pozdravlja Juš Kozak

Tako je pisatelj tudi bodočim obiskovalcem izpovedal svojo skepso. Potem je predsedel dva večera z nami na vajah, na prvi in drugi generalki. Dobre volje in hkrati zakopan v dvome. Imel je več pripomb k naši upodobitvi njegovega dela, vendar je ni odklanjal. Bilo nam je skorajda mučno ob spoznanju, da mu je naša uprizoritev, ki jo je v veliki meri sprejemal s simpatijami, omajala vero v težo

lastnega dela. Ko sva ostala v odmoru sama na hodniku pred dvorano, je počasi vprašal: »Ali veste, kako je takrat, kadar je človek samega sebe čisto do kraja sit?« Dobro poznam ta občutek, zato sva oba nekaj časa molčala, potem pa je utrujeno dodal: »Vidite, tako je zdajle z mano.«

Povedal je še, da ga na premiero ne bo. Pozneje da pride, na kakšno študentsko ali delavsko predstavo.

Po prvem premierskem aplavzu smo telefonirali pisatelju, ki je ostal v svoji delovni sobi v ulici, kjer se je rodila »Balada«: Led je prebit. Dvorana je z odobravanjem sprejela besedilo, preneseno v odrski prostor tako, da mu ni bila storjena sila.

(dm)

Trois lettres de Juš Kozak précédant la représentation de sa »Balade de la rue«.

La publication de ces lettres inédites de Juš Kozak, mort récemment et qui fut un des plus importants écrivains slovènes de ce siècle (1892—1964) est importante pour deux raisons:

Juš Kozak fut en tant que directeur du Théâtre national slovène de Ljubljana pendant de longues années étroitement lié au sort du théâtre slovène mais n'a jamais écrit d'oeuvre dramatique. C'est pourquoi la représentation de sa »Balade de la rue« (Théâtre municipal de Ljubljana 1958) préparée par Mirko Mahnič, marque un événement exceptionnel. En outre, ces lettres nous révèlent quelques traits du caractère et du tempérament de l'écrivain, ballotté entre le désir de voir l'oeuvre mise en scène et la défiance du succès. Ces lettres sont publiées au lieu du nécrologue habituel comme contribution à la compréhension d'une partie moins connue de l'oeuvre de l'écrivain.

Nušić – načelnik umetniškega oddelka ministrstva za prosveto in slovensko gledališče

(Ob stoletnici njegovega rojstva)

Dognanje, da »Nušića po vsej pravici lahko štejemo med zagovornike ali vsaj med najpomembnejše posredovavce v zvezi z nastankom Slovenskega narodnega gledališča in tudi z njegovo nadaljnjo usodo,« in med tiste, ki so se uspešno potegovali za poddržavljenje gledališč v Ljubljani in Mariboru (glej »Nušić v slovenskih poklicnih gledališčih«, Gledališki list Drame SNG Lj., št. 4, 179) lahko potrdimo z izborom dokumentov, ki se nahajajo v Slovenskem gledališkem muzeju. Med njimi je posebno zanimiv najstarejši, ki ga je Združenje gledaliških igralcev Srbov, Hrvatov in Slovencev — pododbor Ljubljana 20. 2. 1920 koncipiralo za Centralni odbor Združenja in hkrati — seveda nekoliko prestiliziranega in skrajšanega — za načelnika Nušića, ki se je osem mesecev prej (4. 6. 1919) mudil v Ljubljani in se ob tem več ali manj pobliže seznanil s slovenskimi gledališkimi razmerami.

Omenjeni dokument se glasi:

Branislav Nušić, načelnik umetniškega oddelka pri ministrstvu prosvete.

Ljubljansko gledališče prehaja s tem mesecem v drugo polovico letošnje seziye. Z nekako mrkim obrazom zremo v preteklo polovico seziye. Mnogo se nam je obetalo v Beogradu, čakali smo v upanju, da se nam naše razmere izboljš-